

АБ «ЛІЧБАХ» У ВЯЛІКІМ КНЯСТВЕ ЛІТОЎСКІМ У XVI ст.

Артыкул прысвечаны аналізу і эвалюцыі паняцця «лічба» ў Вялікім Княстве Літоўскім. Гэты тэрмін узнік з-за таго, што ў ВКЛ адначасова былі ў грашовым звароце манеты розных дзяржаў — у першую чаргу Польшчы і Чэхіі. Паколькі ўтрыманне срэбра і вага гэтых манет былі рознымі, неабходна было кожны раз удакладняць, пра якую канкрэтна манету ідзе гаворка. Такім удакладненнем і стала ўжыванне тэрміна «лічба». Намі зафіксавана даволі вялікая разнастайнасць варыяцый «лічбаў», асноўнымі з якіх былі: «літоўская», «вузкая» і «шырокая».

This article analyzes the evolution and the concept of term «lichba» in the Grand Duchy of Lithuania. This term emerged because of the fact that coins from different countries were presented in money circulation on the territory of the Grand Duchy of Lithuania. In addition to Lithuanian coins there were, first of all, Polish coins and the Prague groats in use. Since the silver content and weight of those coins were different, it was necessary to clarify each time what particular coin was spoken of. Thus, the term «lichba» was introduced. We recorded quite a wide diversity of «lichba», the main ones were: «Lithuanian», «narrow» and «broad».

Ключавыя словы: «лічба»; грош (намінал); Вялікае Княства Літоўскае; манеты.

Keywords: lichba; groat; Grand Duchy of Lithuania; coins.

Адметнасцю фінансава-грашовых стасункаў на тэрыторыі Вялікага Княства Літоўскага ў канцы XV—XVI ст. з’яўляецца паняцце «лічба». Гэты тэрмін не мог не з’явіцца на тэрыторыі ВКЛ, паколькі ў адзначаны перыяд у грашовым абарачэнні былі адначасова ўласна літоўскія эмісіі, а таксама розныя манеты шэрагу еўрапейскіх эмітэнтаў — найперш пражскія грошы і каронныя манеты. Каб не заблытацца ў пераліках адных грашовых адзінак на іншыя і адрозніваць іх паміж сабой, выкарыстоўвалася паняцце «лічба». Такім чынам, мы маем «літоўскую», «польскую» і «шырокую» (у адносінах да пражскага гроша) «лічбы». Распаўсюджанне гэтага тэрміна мела свае геаграфічныя асаблівасці: «літоўская» лічба была распаўсюджана па ўсёй тэрыторыі краіны, «польская» — большай част-

---

Карач Андрэй Уладзіміравіч — аспірант кафедры гісторыі Беларусі, археалогіі і дапаможных гістарычных дысцыплін Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы, магістр гістарычных навук. E-mail: andrew_karach@tut.by

---

кай на памежных землях з Польскім Каралеўствам, а «шырокая» — у асноўным на ўсходзе і поўдні ВКЛ.

Адзначым, што ў большасці дакументаў, якія былі складзены на тэрыторыі ВКЛ або адносяцца да літоўскага справаводства, не ўзгадваюцца канкрэтныя дапаўненні, якія сведчылі б аб дзяржаўнай прыналежнасці грошай. Манапалістам на мясцовых рынках была літоўская манета. І не трэба было кожны раз дапаўняць суму дадаткам «літоўскія манеты», «манеты Вялікага Княства» ці «манеты Вялікага Княства Літоўскага». Такія ўдакладненні таксама сустракаюцца ў дакументах, але большай часткай да 1530-х гг. Яны былі больш пашыраны на заходніх землях ВКЛ, якія межавалі з Польшчай. Гэта рабілася для таго, каб падкрэсліць адметнасць менавіта сваёй манеты. Да 90-х гг. XV ст. у грашовым абарачэнні цэнтральнае месца займаў пражскі грош і ўсе разлікі вяліся ў асноўным гэтай манетай. Радзей выкарыстоўваліся залатыя манеты. І толькі з адкрыццём Віленскага манетнага двара пасля 1492 г. і масавымі эмісіямі ўласна літоўскіх манет — пенязяў і паўгрошаў — узнікла неабходнасць у раздзяленні манет, якімі павінен весціся разлік.

Згадкі «лічбы», якая грунтавалася на манеце ВКЛ, сустракаюцца ў некалькіх варыянтах: «літоўская лічба» [1, с. 161; 2, с. 68, 69; 3, с. 49; 4, с. 206; 5, с. 231; 6, с. 439; 7, с. 338; 8, с. 109; 9, с. 38; 10, арк. 1; 11, арк. 2; 12, арк. 1; 13, арк. 2], «лічба Вялікага Княства» [14, с. 153], «лічба Вялікага Княства Літоўскага» [3, с. 55, 57], «лічба і манета Вялікага Княства Літоўскага» [15, с. 77; 16, с. 77; 17, арк. 1], «манета і лічба літоўская» [14, с. 116; 18, с. 231; 19, арк. 1; 20, арк. 5, 9], «лічба і манета літоўская» [15, с. 270; 21, с. 232; 22, арк. 1; 23, арк. 1], «лічба і пенэндзы літоўскія» [24, с. 118].

Адзначаная «літоўская лічба» ўпершыню згадваецца ў дакументах раней [1, с. 161], чым пра тое сцвярджаў беларускі гісторык, нумізмат прафесар В. Н. Рабцэвіч [25, с. 178]. Малапрымяняльны тэрмін «дробная лічба» [1, с. 119, 120; 25, с. 177, 178] ужываўся ў выпадках, калі патрабавалася падкрэсліць, што разлік павінен весціся дробнымі літоўскімі грошамі — пенязямі і паўгрошамі, а не пражскімі грошамі. Гэты тып літоўскай лічбы фіксуецца ў дакументах толькі ў часы Аляксандра (канец XV—XVI ст.).

Выкарыстанне паняцця «паўгрошкаявая лічба» [6, с. 424] нясе на сабе змест таго, якімі канкрэтна манетамі павінен весціся разлік.

«Польская лічба» [2, с. 102; 6, с. 142, 161; 26, с. 111] мела сінанімічныя назвы, напрыклад «лядская», «вузкая» [27, с. 60]. Апошні тэрмін выкарыстоўваўся толькі як супрацьлегласць «літоўскай лічбе», паколькі літоў-

скія манеты ўтрымлівалі больш чыстага срэбра і былі паўнаwartасней каронных [28, с. 37]. Згодна з пастановай Наваградскага сейма 1508 г. на тэрыторыі ВКЛ каронным манетам надаваўся прымусовы курс [29, с. 115]. Выкананне гэтага рашэння на месцах, напрыклад у памежным Драгічыне, патрабавала ўмяшання вялікага князя. Войт і драгічынскія мяшчане скардзіліся яму на мясцовага старасту П. С. Кішку. Адной з прэтэнзій значылася тое, што стараста наказваў «лічбаю шырокай гандляваць — па дзесяці пенязяў у грош, а мы здаўна лічбай вузкаю гандлявалі — па васьмі пенязяў у грош» [4, с. 85]. Драгічын палітычна і эканамічна быў больш звязаны з Польшчай, чым з ВКЛ, таму і рознасць курсаў аднолькавых літоўскіх і польскіх наміналаў выклікала спрэчкі. Упершыню «польская лічба» згадваецца ў дакументах пад 1495 г. [30, с. 61], а не пазней, як сцвярджалася прафесарам В. Н. Рабцэвічам [25, с. 178].

Варта адзначыць, што ў Польскім Каралеўстве літоўскія паўгрошы не жадалі прымаць па большым курсе, чым свае каронныя. І пасля сейма 1515 г. Жыгімонт Стары спецыяльным універсалам зацвердзіў парытэт віленскіх і кракаўскіх паўгрошаў [31, с. 35, 36]. Узнікла камічная сітуацыя: на тэрыторыі ВКЛ літоўскія паўгрошы былі на 1/5 паўнаwartасней каронных і прымаліся па курсе чатыры літоўскія пенязі за адзін каронны паўгрош. А на тэрыторыі ўсіх старостваў каронных зямель аднамінальныя манеты ўраўноўваліся ў сваіх коштах.

Часам паняцце «польская лічба» згадваецца ў крыху іншым кантэксце. У судовым лісце паміж берасцейскімі габрэямі і гданьскім мешчанінам Ганусам Блюмам фігуруе сума ў «6930 залатых лічбы і манеты польскае» [2, с. 166]. У дадзеным выпадку гаворка ідзе аб польскай адзінцы — золотым, а не аб рэальных залатых манетах, што яскрава пацвярджаецца і ў больш позніх дакументах, у адным з якіх нават згадваецца сума ў «15 000 золотых лічбы польскай, лічачы ў кожны золоты па 30 грошай польскіх» [26, с. 38], і шэрагу іншых пісьмовых крыніц [2, с. 102; 15, с. 62; 21, с. 47; 26, с. 52; 32, с. 97].

У Польскім Каралеўстве да 1526 г. выкарыстоўвалася лічыльна-манетная грыўна, якая раўнялася 48 польскім грошам. Але яна доўга не праіснавала: згодна з грашовай рэформай 1526—1528 гг. замест грыўны была ўведзена златавая грашова сістэма [33, с. 250, 251]. Паступова лік золотымі стаў пранікаць і на землі ВКЛ, што мы бачым у змесце вышэйзгаданых дакументаў.

Паняцце «шырокая лічба» [6, с. 259, 295; 7, с. 354; 8, с. 93; 14, с. 217] адносіцца да пражскага гроша, які ў дакументах фігуруе менавіта як «шы-

рокі» [2, с. 74; 4, с. 170, 171]. У гэтым выпадку эпітэт «шырокі» характарызуе памер манеты і азначае «большы па памерах». В. Н. Рабцэвіч у кнізе «Нумізматыка Беларусі» сцвярджае, што з’яўленне «шырокай лічбы» адносіцца да пачатку XVI ст. У доказ ён прыводзіць грамату Жыгімонта Старога, датаваную прыблізна 1509 г. [25, с. 179]. Ёсць звесткі пра ранейшае выкарыстанне гэтай «лічбы» [34, с. 200], але першае яе з’яўленне трэба аднесці да 1467 г., калі яна згадваецца ў судовай справе паміж А. Судзімонтавічам і Ю. Зяноўевічам [35, с. 268—270]. Гэты дакумент дазваляе «амаладзіць шырокую лічбу» мінімум на трэць стагоддзя. В. Н. Рабцэвіч сцвярджаў, што «шырокая лічба» праіснавала да сярэдзіны 1560-х гг. [25, с. 179], аднак не прыводзіў ніякіх доказаў. На нашу думку, гэта не зусім так, бо адсутнічаюць дакументальныя сведчанні на гэты конт. Ужо ў пачатку 1530-х гг. да «шырокай лічбы» рабілася дапаўненне. Так, у прывілеі нашчадкам жмудскага старасты С. Яновіча згадваюцца 160 коп грошай «шырокай старой лічбы» [36, с. 170].

Удзел пражскіх грошаў на польскім рынку ў канцы XV — пачатку XVI ст. быў ацэнены польскім даследчыкам Е. Швагжыкам у 10—15 % [37, с. 101]. На тэрыторыі ВКЛ роля гэтых манет, на нашу думку, была яшчэ меншай — прыкладна 5—10 %. Паступова роля пражскіх грошаў на рынках падае, і яны выцясняюцца ўласна літоўскімі і некаторымі іншаземнымі манетамі, аднак працягваюць трымацца ў абарачэнні і ў XVI—XVII стст. Аб гэтым сведчыць наяўнасць іх у скарбах [38, с. 223; 39, с. 125; 40, с. 129—131; 41, с. 122; 42, с. 133; 43, с. 10—12] і той факт, што згодна з варшаўскай пастановай 1616 г. з грашовага абарачэння павінны быць выдалены іншаземныя білонныя манеты, «за выключэннем старых грошаў чэшскіх» [44, с. 175] і некаторых іншых манет.

Паняцце «шырокая лічба» ўжывалася (праўда, рэдка) і адносна да манеты ВКЛ у значэнні больш вартаснай за «вузкую (польскую) лічбу». В. Н. Рабцэвіч узгадваў толькі адзін такі дакумент ад 1523 г. [25, с. 178], але мы знайшлі больш ранні дакумент, датаваны 1507 г., у якім пішацца «200 коп грошай шырокай лічбы і манеты літоўскай» [18, с. 185].

Сустрадаецца ўжыванне тэрміна «вузкая лічба» ў адносінах да літоўскай манеты, калі ідзе параўнанне з «шырокай лічбай» пражскіх грошаў. Пасля шэрагу нападаў на ўсходнія землі ВКЛ з боку Маскоўскага княства вялікія тэрыторыі аказаліся поўнаспустошанымі. У сувязі з гэтым месцічы Чачэрскай воласці звярнуліся да вялікага князя з просьбай зменшыць падаткі. Калі раней яны плацілі падаткі «шырокай лічбай» па 14 пенязяў у грош (пражскімі грошамі. — А. К.), то пасля нападаў

маскоўцаў не мелі дастатковай колькасці сродкаў для аплаты і папрасілі плаціць «вузкай лічбай» па 10 пенязяў у грош (манетай ВКЛ. — А. К.), на што вялікі князь даў дазвол [8, с. 99]. Цікава, што ўсе вядомыя на дадзены момант дакументы, у якіх згадваецца «вузкая лічба» ў адносінах да манеты ВКЛ, тэрытарыяльна адносяцца да Магілёўшчыны і да туюцца 1536 г. [8, с. 92—94, 99, 173—175].

Часам у крыніцах згадваюцца прыклады нетыповага ўжывання паняцця «лічба». Так, 20 студзеня 1495 г. кіеўскі ключнік С. Палазовіч купіў селішча Бугаеў за «двесте коп широких грошей чешское монеты, а полское личбы, личачи по шестидесят грошей в копу» [45, с. 61]. У некаторых дакументах таксама аб'ядноўваецца чэшская манета і «польская лічба» [18, с. 207; 24, с. 37]. Аб'яднанне гэтых назваў-характарыстык выглядае абсалютна нелагічным і здаецца немагчымым. Выкажам сваё меркаванне на гэты конт. Справа ў тым, што ўсе кнігі архіва Вялікакняжацкай канцелярыі (Літоўскай метрыкі) былі перапісаны ў канцы XVI ст. і да нас дайшлі менавіта ў выглядзе перапісаных копіяў. Арыгіналы кніг не захаваліся «дзякуючы» ваенным падзеям XVII ст. На нашу думку, перапісчык «выправіў памылку» ў першапачатковым слове «плоскі», мяняючы месцамі літары ў слове. Атрымалася для яго больш ужывальнае і рэальнае на той момант слова «полскі» (польскі), бо тэрмін «плоскі» ў дачыненні да пражскага гроша быў малаўжывальны, ужо згубіў свой сэнс і выйшаў з абарачэння. Такім чынам, у вышэйпрыведзеных справах правільна было б напісаць: «шырокі грош чэшскай манеты і плоскай лічбы».

Вядомы выпадак памылкаў у дачыненні да паняцця «лічба». 11 чэрвеня 1509 г. датуецца акт продажу Станкам і Палоніяй Ганусовічамі зямельных надзелаў нейкаму Урбану, намесніку князя Мікалая Радзівіла, у маёнтку Ганусоўшчына Ашмянскага павета, за «50 коп грошай шырокай літоўскай лічбы па 14 пенязяў у грош» [46, арк. 1]. У гэтым дакуменце яўная памылка, бо ніколі літоўскі грош не быў роўны 14 пенязям. Такой суме раўняўся пражскі грош [27, с. 60], таму пісар дапусціў памылку, дапісаўшы непатрэбнае слова «літоўскі».

У чацвёртай кнізе судовых спраў Літоўскай метрыкі змешчаны вельмі цікавы дакумент, які датуецца 20 снежня 1525 г. Ён дазваляе трошкі інакш паглядзець на сутнасць паняцця «лічба» ў грашовай тэрміналогіі першай паловы XVI ст. У дакуменце паведамляецца, што вялікі князь літоўскі Жыгімонт аддаў у арэнду на два гады менскае мыта берасцейскаму мытніку М. Езафовічу і яго паплечніку, троцкаму габрэю А. На-

хімовічу. Сума арэнды складала дзевяцьсот коп грошай і была падзелена на дзве часткі: за першы і другі год арандатарам трэба было заплаціць па «паўпятаста коп грошай гагавізнаю» (па 450 коп уласна манетай. — *А. К.*). Далей у дакуменце чытаем: «...а калі б перамір’е паміж намі (ВКЛ. — *А. К.*) і вялікім князем маскоўскім парушылася, то ён (Езафовіч. — *А. К.*) павінен нам плаціць паводле той лічбы, якая да нас прыйдзе, якая затрымаецца» [4, с. 189, 190]. Гэты дакумент прадугледжваў тую сітуацыю, што калі Менск быў бы захоплены і апынуўся ў складзе Масковіі, то арандатары ўсё роўна павінны былі выплочваць грошы ў сталіцу, але ўжо ў «маскоўскай лічбе».

У ходзе барацьбы з татарамі Масква ператварылася ў цэнтралізаваную дэспатычную дзяржаву і накіпіла вялікі ваенны патэнцыял. У канцы XV ст. вялікі князь маскоўскі Іван III упершыню абвясціў сябе нашчадкам Кіева, скіраваў позірк на Захад і заявіў прэтэнзіі на землі ВКЛ [47, с. 68]. Адносіны паміж Маскоўскім княствам і ВКЛ у канцы XV — першай палове XVI ст. былі вельмі напружанымі — дзве краіны пастаянна знаходзіліся ў стане вайны. Мяжа паміж імі надоўга стала ўмоўным паняццем. Шэраг земляў некалькі разоў пераходзіў ад аднаго боку да другога. І ў такіх умовах насельніцтва ВКЛ (нават цэнтральных частак) рэальна выказвала занепакоенасць сваёй будучыняй. У гэтым і заключаецца сэнс вышэйзгаданага дакумента аб невядомай палітычнай і фінансавай будучыні краіны. Людзі не маглі загадваць наперад нават на такі кароткі прамежак часу, як два гады.

Падобная сістэма існавала на землях Ноўгарада і Масквы, дзе паралельна былі дзве розныя грашовыя адзінкі — наўгародская капейка і маскоўская дзенга з розніцай у курсе паміж імі. Наўгародская сістэма грашовага ліку XVI ст. прызначалася выключна для разлікаў у капейках-наўгародках, а не ў дзенгах-маскоўках [48, с. 136, 137].

Такім чынам, паняцце «лічба» ўжывалася на працягу другой паловы XV—XVI ст. Яно ўвабрала ў сябе шэраг утрыманняў і характарыстык. Пра сваю адметнасць на землях ВКЛ сведчыла «лічба», якая была заснавана на манеце ВКЛ. З-за вялікай колькасці іншаземных манет у адначасовым абарачэнні на тэрыторыі ВКЛ неабходна было выдзяляць тыя ці іншыя манеты. Таму і ўзнікла такое паняцце, як «лічба». Далейшае вывучэнне гэтага пытання і ўвядзенне ў абарот пісьмовых крыніц па дадзенай праблеме дапаможа ўдакладніць некаторыя аспекты ўжывання гэтага тэрміна і дазволіць больш дакладна прасачыць храналогію яго ўзнікнення і эвалюцыі.

БІБЛІАГРАФІЧНЫЯ СПАСЫЛКІ

1. Акты Литовской метрики / сост. Ф. И. Леонтович. Варшава : Тип. Варш. учеб. округа, 1897. Т. 1. Вып. 2 (1499—1507).
2. Метрыка Вялікага Княства Літоўскага / падрыхт. В. С. Мянжынскі. Мінск : Беларус. навука, 2008. Кн. 30 (1480—1546).
3. Метрыка Вялікага Княства Літоўскага / падрыхт. В. С. Мянжынскі. Мінск : Беларус. навука, 2003. Кн. 43 (1523—1560).
4. Lietuvos Metrika (1522—1530). 4-oji Teismų bylų knyga / parengė S. Lazutka, I. Valikonytė ir kt. Vilnius : Vilniaus universiteto leidykla, 1997.
5. Lietuvos Metrika / parengė K. Pietkiewicz. Vilnius : Žara, 2002. Knyga № 9 (1511—1518).
6. Lietuvos Metrika / parengė D. Antanavičius, A. Baliulis. Vilnius : Žara, 2001. Knyga № 12 (1522—1529).
7. Lietuvos Metrika / parengė D. Antanavičius, L. Karalius. Vilnius : Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008. Knyga № 14 (1524—1529).
8. Lietuvos Metrika / parengė D. Vilimas. Vilnius : Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2009. Knyga № 19 (1535—1537).
9. Lietuvos Metrika / parengė A. Blanutsa, D. Vashchuk, D. Antanavičius, E. Deveikytė. Vilnius : Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2012. Knyga № 32 (1548—1549).
10. Літоўскі дзяржаўны гістарычны архіў (ЛДГА). Ф. 1282. Воп. 1. Спр. 453.
11. ЛДГА. Ф. 1282. Воп. 4. Спр. 7.
12. ЛДГА. Ф. 1282. Воп. 4. Спр. 4.
13. ЛДГА. Ф. 1282. Воп. 1. Спр. 10215.
14. Lietuvos Metrika / parengė R. Ragauskienė, D. Antanavičius. Vilnius : Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2009. Knyga № 20 (1536—1539).
15. Lietuvos Metrika / parengė A. Baliulis, R. Ragauskienė, A. Ragauskas. Vilnius : Žara, 2000. Knyga № 51 (1566—1574).
16. Lietuvos Metrika. 19-oji Teismų bylų knyga / parengė I. Valikonytė, S. Viskantaitė-Saviščeviene, L. Steponavičienė. Vilnius : Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2009. Knyga № 234 (1546—1548).
17. ЛДГА. Ф. 1282. Воп. 5. Спр. 43.
18. Lietuvos Metrika / parengė A. Baliulis, R. Firkovičius, D. Antanavičius. Vilnius : Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1995. Knyga № 8 (1499—1514).
19. ЛДГА. Ф. 1282. Воп. 5. Спр. 42.
20. ЛДГА. Ф. 1282. Воп. 1. Спр. 6386.
21. Lietuvos Metrika. 12-oji Teismų bylų knyga / parengė I. Valikonytė [и др.], Vilnius : Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2007. Knyga № 231 (1540—1543).
22. ЛДГА. Ф. 1282. Воп. 5. Спр. 117.
23. ЛДГА. Ф. 1282. Воп. 1. Спр. 10060.
24. Lietuvos Metrika / parengė A. Baliulis, R. Firkovičius. Vilnius : Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998. Knyga № 1 (1380—1584).
25. *Рябцевич В. Н.* Нумизматика Беларуси. Минск : Польшмя, 1995.
26. Lietuvos Metrika / parengė A. Baliulis, R. Firkovičius. Vilnius : Žara, 2004. Knyga № 52 (1569—1570).
27. Lietuvos Metrika / parengė E. Banionis, A. Baliulis. Vilnius : Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997. Knyga № 10 (1440—1523).

28. *Карач А. У.* Грашовое абарачэнне на землях Вялікага Княства Літоўскага ў канцы XV ст. — 1570-х гг. // *Вестн. ГрДУ імя Янкі Купалы*. Сер. 1. 2014. № 1. С. 36—40.
29. *Zagórski I.* Monety dawnej Polski. Warszawa, 1845.
30. Акты Литовской метрики / сост. Ф. И. Леонтович. Варшава : Тип. Варш. учеб. округа, 1896. Т. 1. Вып. 1 (1413—1498).
31. *Gutowski M.* Mennica wileńska w XVI i XVII w. Warszawa : E. Wende i S-ka, 1921.
32. Lietuvos Metrika. Viešųjų reikalų knyga 9 / parengė L. Anužytė, A. Baliulis. Vilnius : Žara, 2001. Knyga № 531 (1567—1569).
33. *Бектинеев Ш. И.* Денежное обращение на территории Беларуси в IX—XVI веках: нумизматические исследования. Минск : Беларус. навука, 2014.
34. Полоцкие грамоты XIII — начала XVI в. : в 4 ч. / сост. А. Л. Хорошкевич. М. : Ин-т истории СССР АН СССР, 1978. Ч. II.
35. Lietuvos Metrika / parengė D. Antanavičius, A. Baliulis. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998. Knyga № 25 (1387—1546).
36. Lietuvos Metrika / parengė A. Dubonis. Vilnius : Žara, 2002. Knyga № 15 (1528—1538).
37. *Piniński J.* Grosze czeskie w numizmatyce polskiej. Stan i perspektywy badań // *Prace i materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi*. Ser. numizmatyczna i konserwatorska. 1985. № 5. S. 97—104.
38. *Rjabcevic V. N.* Skarby monet z XVI i XVII wieku na terenie obwodu brzeskiego i grodzieńskiego Białoruskiej // *Prace i materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi*. Ser. numizmatyczna i konserwatorska. 1986. № 6. S. 211—239.
39. *Колобова И.* Клады в собрании Нумизматического кабинета Белорусского государственного университета // *Rozwój muzealnictwa i kolekcjonerstwa numizmatycznego — dawniej i dziś — na Białorusi, Litwie, w Polsce i Ukrainie : Materiały z II Międzynarodowej konferencji numizmatycznej, Suprasl, 5—7.IX.1996 / Polskie T-wo Numizmatyczne, Zarząd Główny*. Warszawa, 1997. S. 125—126.
40. *Рябцевич В. Н.* К вопросу о денежном обращении западнорусских земель в XIV—XV вв. // *Нумизматика и сфрагистика*. 1965. № 2. С. 121—134.
41. *Гулецкі Д.* Гальшанскі скарб часоў Аляксандра, знойдзены ў 1976 г. // *Калекцыянер* : зб. арт. 2014. С. 122—131.
42. *Соболева Н. А.* Пражские гроши в музеях Украины // *Нумизматика и сфрагистика*. 1963. № 1. С. 128—138.
43. Скарбы Нумізматычнага кабінета Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта / уклад. : В. Сідаровіч, А. Плавінскі. Мінск : Выд. цэнтр БДУ, 2014.
44. *Szelągowski A.* Pieniądz i przewrót cen w XVI i XVII wieku w Polsce. Lwów : Nakładem towarzystwa wydawniczego, 1902.
45. Lietuvos Metrika / parengė A. Baliulis, A. Dubonis, D. Antanavičius. Vilnius : Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993. Knyga № 5 (1427—1506).
46. ЛДГА. Ф. 1282. Воп. 5. Спр. 112.
47. *Кравцевич А., Смоленчук А., Токть С.* Белорусы: нация Пограничья. Вильнюс : ЕГУ, 2011.
48. *Синчук И. И.* Новгородский денежный счет XV—XVI вв. // *Девятая всерос. нумизмат. конф., Великий Новгород, 16—21 апр. 2001 г.* : тез. докл. и сообщ. СПб., 2001. С. 136—137.

Артыкул паступіў у рэдакцыю 15 чэрвеня 2015 г.